

Ideální a skutečné rozdělení půdy na Moravě.

Dr. Dobroslav Krejčí.

Jinde¹⁾ pokusil jsem se dovoditi, jak asi by měl vypadati přibližný ideál rozdělení zemědělské půdy na jednotlivé velikostní skupiny podniků zemědělských na Moravě. Rozdělil jsem podniky ty na 8 takových skupin: 1. držbu parcelovou, 2. drobné usedlosti domkářsko-chalupnické, 3. malé statky selské, 4. střední a 5. velké selské statky, 6. malé velkostatky (zemanské dvorce a p.), 7. střední velkostatky a 8. latifundie. Po té zkoumal jsem výhody a nevýhody různých těch skupin jak s hlediska produkce zemědělské, a to národohospodářského (produktivity) i soukromohospodářského (rentability), tak také s hledisek populačních a sociálních vůbec. Odvažuje pak co možná objektivně výhody i nevýhody se všech těch hledisek, dospěl jsem k tomu, že by ideální rozdělení zemědělské půdy v našich poměrech mohlo přibližně vypadati nejspíš asi takto: Z celkové té půdy připadalo by

1. na držbu parcelovou asi 2%,
2. na drobné usedlosti domkářsko-chalupnické asi 5%,
3. na malé statky selské asi 10%,
4. na střední statky selské asi 45%,
5. na velké statky selské asi 15%,
6. na malé velkostatky asi 8%,
7. na střední velkostatky asi 15%, kdežto
8. velké velkostatky (latifundie) by měly zmizeti úplně.

Rozumí se, že právě tak, jako nemůže být nějakým určitým číslem přesně vymezena velikost půdy jednotlivých těch skupin čili typů — tedy kolik hektarů půdy nejnižší musí a kolik nejvýše smí míti statek, aby byl »středním statkem selským« atd. —, právě tak nejsou a nemohou být ani tato procenta ničím přesným a nezměnitelným. Ukázal jsem, že v poměrech pro zemědělství nepříznivých bylo by na př. nutno zvýšiti podíl středních a snížiti podíl malých statků selských, naopak zase v krajích a p. měrech příznivých zvýšiti podíl těchto malých usedlostí selských a snad i chalupnických

¹⁾ V článku: »Jak velké zemědělské podniky měly by býti tvořeny ze zabrané půdy?« (Obzor národohosp. 1921, seš. 2. a 3.)

na úkor všech typů větších atd. Ta procenta mají podati jen tak asi průměrný a ovšem pouze zdaleka přibližný obraz ideálu pro naše poměry, potřebný proto, abychom měli pomoci čeho srovnávaní svůj ideál s poměry skutečnými.

Tomuto srovnání budiž dovoleno věnovati zde několik řádek. Sestavil jsem pro ně tuto malou tabulku:

Rozdělení půdy na Moravě.

Řadové číslo	Skupina velikostní	Ideál:			Skutečnost:			
		Na skupinu tu by mělo připadati asi		To by bylo přibližně podniků	Počet zemědělských závodů té velikosti podle sčítání z r. 1902 ²⁾	Podle statistiky o držbě pozemkové z r. 1896 připadalo na tuto velikostní skupinu ⁴⁾		
		% zemědělské půdy	hektarů celkové půdy ³⁾			případů držby	celkové půdy	
1	2	3	4	5		6	7	8
1.	<i>Střední statky selské (přes 5—20 ha)</i>	45	981.549	78.524	63.718	62.170	646.845	29.7
2.	<i>Střed. velkostatky (přes 200-1000 ha)</i>	15	327.183	545	471	211	89.017	4.1
3.	<i>Velké statky selské (přes 20—50 ha)</i>	15	327.183	9.348	11.887	12.634	350.929	16.1
4.	<i>Malé statky selské (přes 2—5 ha)</i>	10	218.122	62.321	66.059	53.599	170.212	7.8
5.	<i>Malé velkostatky (přes 50—200 ha)</i>	8	174.498	1.396	1.246	1.375	110.614	5.0
6.	<i>Drobné usedlosti domkařsko-chalupnické (1/2-2 ha)</i>	5	109.061	87.249	102.556	142.804	143.671	6.6
7.	<i>Parcelová držba (do 1/2 ha)</i>	2	43.624	174.496	44.624	268.940	48.232	2.2
8.	<i>Velké velkostatky (přes 1000 ha)</i>	—	—	—	117	116	621.700	28.5
	Úhrnem . .	100	2,181.220	413.879	290.678	541.849	2,181.220	100

Všimněme si trochu blíže té malé tabulky. Co obsahuje? Především uvádí těch našich 8 velikostních typů, seřazených sestupně podle výšky procenta plodné půdy, jež jsme jednotlivým z nich přidělili, od toho typu, který máme za nejvýhodnější (středních statků selských), až k tomu, jež jsme odsoudili k smrti úplného

²⁾ = veškeré půdy, vyjímaje veřejný statek, tak jak je rozvržena ve sl. 8. této tabulky, podle pramene tam udaného.

³⁾ Podle Österr. Statistik, sv. LXXXIII., seš. 1., str. 2., tab. II. a).

⁴⁾ Podle Österr. Statistik, sv. LVI., seš. 5., str. XXII. a XXIII.

zániku, k latifundiím. U každého nalézáme tu však přece již určité hranice velikosti, stanovené v hektarech, ač jsme si řekli, že určití je správně není možno, protože statek se stejnou výměrou pozemků může v různých poměrech příslušet různým z našich typů. Ale není pomoci: Chceme-li vůbec svůj ideál srovnávaní se skutečností, musíme jej volky-nevolky naraziti na kopyto té skutečnosti, t. j. oněch obou statistik, které jedině umožňují nám to srovnání. A statistiky mohou přirozeně operovati s velikostními typy jen tenkrát, když jsou vymezeny určitými čísly. K vůli možnosti srovnání jsme dále nuceni voliti takové hranice pro jednotlivé svoje skupiny, které odpovídají hranicím používaným v obojích těch statistikách, s nimiž srovnávaní chceme. Proto musíme na př. krajní hranici pro své latifundie stanovití už 1000 ha, ač snad mnohým bude se to zdáti málo a také skutečně mnohý velkostatek, mající jen něco přes 1000 ha půdy málo úrodné, většinou lesní, má dojísta ještě ráz našeho »velkostatku středního« a mohl by jistě býti zachován. Proto musili jsme dále pro malé selské statky voliti hranice od 2 do 5 ha a pro velké od 20 do 50 ha, protože obojí srovnávaná statistika používá těchto hranic vždy pro jedinou ze svých skupin, atd. Každým způsobem nutno opět zdůrazniti a podržeti na mysli, že vytčené zde hranice jednotlivých našich velikostních skupin nejsou ničím přesným a nezměnitelným, nýbrž jedině a pouze pomoci z nouze, abychom aspoň přibližně mohli tu srovnávaní.

Dále uvádí naše tabulka u každé té skupiny ono procento, které jsme jí přiřkli z úhrnné zemědělské půdy (sloupec 3.), hned vedle pak vypočítává, kolik by to činilo hektarů (sl. 4.), ale nikoli už z půdy zemědělské, nýbrž z veškeré půdy moravské, vyjímaje pouze veřejný statek. To proto, že jediná dosud statistika, se kterou možno tato naše čísla srovnávaní, t. j. jediná, která udává v hektarech a procentech rozdělení půdy u nás na jednotlivé velikostní typy — totiž statistika o držbě pozemkové podle stavu katastru z konce r. 1896 — rozvrhuje tak pouze tuto veškerou soukromou půdu, nikoli jen půdu zemědělskou. Chceme-li tu tedy vůbec srovnávaní, nezbyvá skoro⁵⁾ nic jiného, než také dle našich procent rozvrhnouti tentýž soubor půdy veškeré; arci je v tom značná vada naší tabulky, které si musíme býti vědomi při jejím rozboru.

Následující pak sloupec našich čísel snaží se — arci zase jen přibližně — ukázati, kolik asi hospodářů by se v každé té velikostní skupině podělilo o ty tisíce hektarů, které jsme skupině té přidělili. Při tom jsem počítal takto: Když už jsme si musili u každé velikostní skupiny stanovití určitou nejmenší a největší velikost její v hektarech, je další přirozený krok, že si průměrnou její velikost vypočteme, když sečteme to minimum i maximum a součet dělíme dvěma. Tedy na př.: Průměrná velikost jednoho středního statku selského, když jsme si za hranice jeho určili 5 ha jako minimum a 20 ha jako maximum, bude se ovšem rovnati součtu 5 + 20 ha

⁵⁾ Jiný způsob ponechávám si pro odborný časopis statistický. Jím možno sice v podstatě odstraniti tuto vadu, ale snižuje se zase srovnatelnost s řečenou statistikou v jiném směru.

dělenému dvěma, tedy $\frac{25}{2}$, čili 12.5 ha. Touto průměrnou velikostí dělil jsem pak celkovou plochu, která té skupině má vůbec připadnouti, a výsledek dal mi ovšem přibližný počet hospodářství toho typu, jež by se z plochy té as dala utvořit. Tedy v našem příkladě: 958.355 ha děleno 12.5 ha dá okrouhle 77½ tisíce hospodářství.

Číslo takto vzniklá možno — ovšem zase jen přibližně — srovnávat s čísly obojí statistiky, kterou jediné máme dosud o rozdělení půdy dle skupin velikosti u nás: statistiky o držbě pozemkové z konce r. 1896 a statistiky zemědělských závodů z r. 1902. Obojí ta čísla jsou ovšem již hodně zastaralá. Mimo to pak každá jiným směrem se odchyľují od toho, co bychom zde potřebovali.

Statistika držby pozemkové z r. 1896 neslučovala totiž všechnu držbu každého jednotlivého hospodáře, nýbrž u každého sčítala jen ty pozemky, které dle tehdejšího stavu katastru byly mu připsány uvnitř téhož berního okresu; jen u velkostatkářů, držících víc než 200 ha půdy, pokusila se sloučiti i držbu téhož subjektu z různých okresů téže země, pokud se to dalo beze zvláštního šetření snadno provésti podle jmen velkostatkářů. Přirozeně udává tedy tato statistika mnohem víc »případů držby pozemkové«, nežli jich tenkrát bylo ve skutečnosti, zejména ve velikostních skupinách nižších. Tak již první z našich čísel vzatých z této statistiky (62.170 případů držby od 5—20 ha, sl. 7.) je pravděpodobně větší nežli tehdejší skutečnost; neboť už naše »velké selské statky«, ještě víc pak naše »malé velkostatky« (které však tato statistika ještě nepočítala za velkostatky) mívají zhusta také část pozemků v sousedním okresu; taková držba byla tu však počítána zvlášť, i snižovala tedy počet případů vlastní skupiny a zvyšovala počet jich ve velikostních skupinách nižších. Čím nižší skupina, tím větší bylo přirozeně toto zvýšení. To spoluzavíňovalo ten ohromný počet případů držby parcelové — 269.000, bez mála plná polovina případů držby vůbec —; vedle toho je však příčinou toho ohromného počtu zmíněná již další vada této statistiky pro nás: že zabírá půdu veškerou, nejen půdu plodnou, tedy i všechny ty případy, kde někdo má v držení jen několik málo m² půdy zcela neplodné, pozemku stavebního, pouhého stavení, dvorečku, malého lomu, pískovny atd.

Musíme tedy čísla této statistiky srovnávat s našimi čísly jen velmi opatrně. Přes to není už toto srovnání bez zajímavosti. Vidíme tu, že kdybychom chtěli a mohli rozdělit moravskou půdu dle onoho svého ideálu, musili bychom každým způsobem utvořit mnohem víc středních statků selských i středních velkostatků, neboť středních selských statků měli jsme r. 1896 jen kolem 60.000, potřebujeme však aspoň 78.000; středních velkostatků napočteno tenkrát na Moravě jen 211, my bychom jich však chtěli vytvořit přes 500. Obojí bylo by však arci snadno při předpokladu úplného zrušení všech latifundií. Musili bychom dále vytvořit o něco víc i malých statků selských, 62 místo 53 tisíc. Za to počet malých velkostatků by zůstal přibližně nedotčen, počet velkých statků sel-

ských by se poněkud zmenšil — z 12 na 9 tisíc — a počet chalupnických usedlostí snížil by se velmi značně, ze 143 na 87 tisíc — což ovšem bylo by nejen národohospodářsky zdrávo, ale i přirozeno, poněvadž právě z těchto chalupníků bylo by asi nutno vzít většinu hospodářů pro nové malé i střední statky selské.

Velmi zajímavo je dále srovnati tato čísla s obdobnými údaji statistiky zemědělských závodů z r. 1902. Jednotka sčítání je tu ovšem zase jiná, srovnání tedy možno opět jen přibližné: Kdežto nám jde o velikost jednotlivých podniků zemědělských, při statistice držby zemědělské počítaly se jednotlivé případy držby (uvnitř téhož okresu, po případě země), je zde za jednotkou zemědělský závod, tedy jednotka sice zpravidla větší než případ držby, ale často menší než podnik, — týž podnik, velkostatek, skládá se z celé řady samostatných závodů, samostatně spravovaných dvorů, pronajatých usedlostí a p. Máme-li toto na mysli, a také to, že statistika závodů zemědělských ignoruje všechnu tu spoustu případů držby pozemkové, kde nejde o sebe menší závod zemědělský, tedy o vzdělávání sebe menšího kousku půdy po zemědělsku, ignoruje tudíž ty spousty případů držby půdy jen stavební, neplodné a podobné, které právě dávají ve statistice držby pozemkové narůstí nejnižší skupině na 269 tisíc případů, — máme-li tedy toto obojí na mysli, pak nás nepřekvapí rozdíly mezi oběma těmito řadami čísel (sl. 4. a 5. naší tab.), nýbrž překvapí nás naopak poměrná shoda jejich ve velké většině případů. Také podle statistiky závodů musili bychom k dosažení svého ideálu silně rozmnožit počet středních statků selských a silně zmenšiti počet usedlostí chalupnických atd.; ale jistého zmenšení bylo by tu třeba i u malých statků selských, zejména pak veliký rozdíl jeví tu přirozeně skupina nejmenší. Zajímavo je také, že počet největších velkostatků, jež bychom chtěli úplně rozložit, jeví se dle obojí té statistiky číslem téměř úplně stejným, 117 a 116. Zdá se to nasvědčovat tomu, že ve příčině těchto nečetných latifundií bylo postupováno zvlášť pozorně při obojím tom sčítání; novější z nich hledalo tu asi kontakt s oním starším, snad užilo i jeho výsledků k pronikavé kontrole svého vlastního materiálu. Nápadno je, že se tu nejeví větší rozdíl mezi počtem »případů držby« a »závodů«. U středních velkostatků nalézáme naproti tomu závodů víc než dvakrát tolik jako případů držby (471 proti 211), což je rozhodně přirozenější.

A nyní vraťme se ještě na skok ke statistice držby pozemkové. Jen ta umožňuje nám totiž srovnati se skutečností také čísla našeho ideálu o celkovém přidělu půdy jednotlivým našim velikostním skupinám; statistika závodů zemědělských udává jen počet závodů různě rozdělených, nikoli také úhrnnou velikost půdy každé z jejich skupin (jen pro velké statky činí částečně výjimku, která však je nám zde málo platná).

V předposledním sloupci naší tabulky uvádí se tedy jen podle oné starší statistiky, kolik hektarů půdy celkem držely r. 1896 dohromady všechny ty případy, shrnuté v té které z našich velikostních skupin. Srovnáním čísel tohoto sl. 8. s našimi přibližnými vý-

počty ve sl. 4. vidíme — arci zas jen zdaleka přibližně —, ve kterých skupinách a do jaké míry rozdělení půdy u nás neodpovídá našemu ideálu, a jakých as přesunů vyžadovalo by přiblížení se jemu: Středním selským statkům musili bychom přidati víc než celou $\frac{1}{2}$ dosavadní jejich půdy, neméně než 334.000 ha; středním velkostatkům — po zrušení velkých — musili bychom ji dokonce víc než ztrojnásobiti; také malé velkostatky bylo by třeba posíliti přidáním asi $\frac{1}{2}$ k dosavadní jejich držbě, a též malé selské statky bylo by zesíliti asi o $\frac{1}{4}$, kdežto velkým statkům selským a chalupníkům by přirozeně ubylo jak na počtu členů, tak i na celkové půdě, ale na této poměrně mnohem méně než na onom: bylo by jich méně — protože z nich právě byli by hlavně rekrutováni noví zemanští, resp. seští hospodáři —, ale i ti zbylí byli by posíleni, jejich držba pozemková zvětšena. Srovnání jistě ne bez zájmovosti.

Poslední sloupec našich čísel uvádí konečně, kolik procent z celkové půdy činil r. 1896 příděl její jednotlivým z našich typů; umožňuje tedy srovnáním se základními procenty našeho ideálu (sl. 3.) dospěti bez velkých čísel k těmže závěrům, jež jsme si právě odvodili ze srovnání absolutních čísel sousedních.

Na konec všimněme si ještě zvlášť čísel předposledního řádku naší tabulky. Ukazuje nám rozsah velkých velkostatků, jež by náš ideál vůbec chtěl postrádati: Přes 621.000 ha, čili 28.5% vší půdy zabíral majetek těch 116 velkostatkářů, — skoro tolik, co všech těch 62.000 středních rolníků dohromady! Že takovéto rozdělení půdy nebylo ani hospodářsky zdravé ani sociálně spravedlivé, jest na bíledni.